

УДК 130.123.1:530.192

Дубінін В.

професор, доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

Афонін М.

аспірант кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

ФІЛОСОФСЬКО-СИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПОШУКУ ДЖЕРЕЛ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНИХ ЯВИЩ І ПРОЦЕСІВ

У статті розглядаються філософські та синергетичні закони і категорії, які використовуються у пошуку джерел розвитку суспільних явищ і процесів. Загострюється увага на філософському законі гармонії та взаємовиключення протилежностей, який розкриває джерела розвитку природних, суспільних і духовних предметів, явищ і процесів. Розкривається категорійний апарат цього закону в контексті аналізу суспільно-історичних явищ і процесів, зокрема українського народу. Показується тотожність і відмінність діалектики і синергетики. Звертається увага на такі категорії діалектики як тотожність, відмінність, протилежності та протиріччя, а також на такі категорії синергетики як біфуркація, нелінійність, флуктуація, хаос.

Ключові слова: діалектика, гармонія, тотожність, відмінність, протилежності, протиріччя, біфуркація, нелінійність, флуктуація, хаос.

Дубинин В.

профессор, доктор философских наук, профессор кафедры философии, социально-политических и правовых наук Донбасского государственного педагогического университета

Афонин М.

аспирант кафедры философии, социально-политических и правовых наук Донбасского государственного педагогического университета

ФИЛОСОФСКО-СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ПОИСКА ИСТОЧНИКОВ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ЯВЛЕНИЙ И ПРОЦЕССОВ

В статье рассматриваются философские и синергетические законы и категории, которые используются в поиске источников развития общественных явлений и процессов. Заостряется внимание на философском законе гармонии и взаимоисключение противоположностей, который раскрывает источники развития природных, общественных и духовных предметов, явлений и процессов. Раскрывается категориальный аппарат

этого закона в контексте анализа общественно-исторических явлений и процессов, в частности украинского народа. Показывается тождество и различие диалектики и синергетики. Обращается внимание на такие категории диалектики как тождество, различие, противоположности и противоречие, а также на такие категории синергетики как бифуркация, нелинейность, флуктуация, хаос.

Ключевые слова: *диалектика, гармония, тождество, различие, противоположности, противоречие, бифуркация, нелинейность, флуктуация, хаос.*

V. Dubinin

professor, Ph.D., professor of philosophy, social, political and legal sciences department, Donbass State Pedagogical University

Afonin N.

graduate student of philosophy, social, political and legal sciences department, Donbass State Pedagogical University

PHILOSOPHIC-SYNERGETIC ASPECT SEARCH FOR SOURCES OF SOCIAL PHENOMENA AND SEARCHING SOURCES

The dialectical and synergetic approach to source search of social notions and process development is described in the article. Background search and disclosure philosophical aspect synergistic sources of historical events and processes is to get rid of unilateral (and therefore wrong) attitude to the problem. Synergetics is the doctrine of self-development of certain systems including historical events and processes that can be considered as self-developing systems. By synergetic paradigm are concepts such revealing linearity, order and chaos, bifurcation, fluctuation etc.

Let us consider the source and origin of social phenomena and processes from the perspective of the law of philosophical harmony and mutual exclusion. The first category of the law – the identity indicates that the complex and diverse phenomena and processes of social development are in unity and harmony of all their constituent parts, elements, components, and so on. In public life, including in modern Ukrainian, chaos is a situation from which people seek to get rid of as soon as they completely took advantage of this situation. So someone like chaotic order, and someone ordered chaos, that meets anyone's interest, and in accordance with the needs, ideals, goals and values. From the standpoint of synergetic analysis, chaos brings not only destructive but also creative function. The establishment and development of systems, including the Ukrainian people the system of connections and relationships between the various sub-ethnic communities is chaotic. In this connection it is worth paying attention to the creative function of chaos and conservative, inert, function, order.

Synergetic approach to social phenomena and processes gives considerable attention to the laws of nonlinear stories that capture not just a statistical

procedure, and one that is realized through social point fluctuations and spontaneous choice bifurcation. Synergetics overcomes the mechanistic determinism and linearity of thought, gives serious attention uneven states, instability, destruction processes stable order (transition from order to chaos and the birth of a new order). For understanding such periods in society requires profound dialectical and synergetic thinking, analysis of which are subject to volatility, crossroads (bifurcation points), the timely implementation of the action. The point is that the course of events, phenomena and processes can affect small efforts ("butterfly effect") insignificant personality. A small level of individual manifestations of individual elements suggests the existence of some system of collective interaction mechanisms – feedback. That negative feedback, thus creating - the world around us as a system of sustainable systems. Stability and continuity are not the same. Under certain environmental conditions the nature of collective interaction elements change radically. The determining role is played positive feedbacks that don't course(inhibit) and vice versa reinforce the individual components making up the movement.

Thus, in a society in which we live, there is a transition from a socialist totalitarian-authoritarian to democratic pluralistic orientation. Therefore, we aim to adequately understand this process, guided by dialectical synergetic methodology.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В радянські часи в гуманітарних науках домінувало матеріалістичне розуміння історії, тобто монізм. Він характеризувався однобічним ставленням до суспільно-історичних явищ і процесів, що було одною із причин краху соціалістичного будівництва. Більше того, матеріалізм і діалектика були красивою революційною риторикою під акомпанемент яких йшла руйнація загальнолюдських цінностей. Чого варте було ленінське гасло: «Дайте нам організацію революціонерів – і ми перевернемо Росію» [1, с.127]. Це позиція суб'єктивного ідеаліста. Тому передуюча суспільно-історична філософська думка в нашій країні була переважно суб'єктивно ідеалістичною, тобто моністичною. У той же час суспільство вивчалось в різноманітних філософських школах (монізм, дуалізм, пантеїзм, плюралізм тощо). Наприкінці ХХ століття до них приєдналася ще синергетика, яка вивчає процеси самоорганізації в не рівноважених не лінійних системах [2, с.5].

Формулювання мети статті. Актуальність проблеми пошуку і розкриття філософсько-синергетичного аспекту джерел розвитку історичних явищ і процесів полягає в тому, щоб позбутися однобічного (і відповідно, помилкового) ставлення до проблеми. Поєднання діалектичного і синергетичного підходу сприяє всебічному погляду на джерела розвитку історичних явищ і процесів. Ставиться завдання розкрити категорійний апарат закону гармонії та взаємовиключення протилежностей у дослідженні джерел суспільного розвитку. Здійснюється також спроба використання

синергетичного підходу для підсилення діалектичного аналізу джерел становлення суспільних явищ і процесів, зокрема, українського народу.

Виклад основного матеріалу. Спочатку, як вчив Арістотель, потрібно визначитися з ключовими словами. Мова йде про поняття «філософсько-синергетичний аспект», «джерела розвитку», «історичні явища і процеси». Поняття «філософсько-синергетичний аспект» свідчить, по-перше, про впевненість, що проблеми про які йдеться, дійсно мають цей аспект і, по-друге, автор хоче переконатися, що його уявлення про філософсько-синергетичний аспект адекватно відображають цю сторону проблеми. Коли ми говоримо про філософський аспект в контексті нашого повідомлення, ми звертаємо увагу, швидше за все, на методологію дослідження. Роль філософської методології тут виконує діалектика. Стосовно пошуку джерел розвитку історичних явищ і процесів варто скористатися понятійним і методологічним потенціалом закону гармонії і взаємовиключення протилежностей.

Синергетика є вчення про саморозвиток певних систем в тому числі й історичних явищ і процесів, які можна розглядати в якості саморозвиткових систем. До синергетичної парадигми належать такі поняття, які розкривають нелінійність, порядок і хаос, біфуркацію, флуктуацію тощо.

Окремо треба сказати про суспільні явища і процеси, їх походження та сутність. В різноманітних філософських школах вони розглядаються по-різному. З точки зору моністичної філософії вони мають виключно духовне походження. З позиції дуалістичної філософії суспільні явища і процеси мають подвійне походження і подвійну сутність. Частіше за все дуалізм асоціюється з природою і суспільством, з одного боку, і суспільством і духовністю, – з іншого. Пантеїстичні погляди і уявлення намагаються поєднати суспільні явища і процеси з Найвищим Енергетичним Началом, яке породжує в своєму саморозвитку матеріальний і духовний світи. Плюралістична філософська школа вбачає безліч джерел походження і розвитку суспільних явищ і процесів в гармонії та взаємовиключенні протилежностей природного і духовного характеру.

Розглянемо детальніше джерела походження і розвитку суспільних явищ і процесів з позиції філософського закону гармонії та взаємовиключення протилежностей. Перша категорія цього закону – тотожність свідчить про те, що складні і різноманітні явища і процеси суспільного розвитку знаходяться в єдності, гармонії всіх складових їх частин, елементів, компонентів тощо. Якщо, скажімо ми розглядаємо таке складне і різноманітне історичне явище як український народ, ми констатуємо, що всі його субетнічні складові знаходяться в гармонії, єдності, узгодженості тощо. Разом з тим діалектика і синергетика свідчать про тотожність процесів лінійності і нелінійності, порядку і хаосу у розвитку всіх історичних явищ і процесів, в тому числі й українського народу.

Значне місце у понятійному апараті закону гармонії та взаємовиключення протилежностей займає категорія відмінності. Вона

свідчить про те, що предмети, явища і процеси складають не тільки гармонійне поєднання, але і відрізняються якісними і кількісними характеристиками. Якщо говорити про український народ, то він дійсно має певні якісні та кількісні характеристики, завдяки яким вони відрізняються один від одного і в системі українського народу як цілого. Тут має місце діалектика цілого і частини, а також частин всередині цілого.

Протилежності – це такі сторони предметів, явищ і процесів, які передбачають і виключають існування одне одного. Протилежностями можуть виступати субстанційні і атрибутивні властивості природних, суспільних і духовних речей. Якщо розглядати український народ у цьому контексті, то виявляється, що у ньому як саморозвитковій системі існують субстанційні протилежності у складі земля-вода-повітря-вогонь тощо, та атрибутивні протилежності за такими критеріями як потреби, ідеали, цілі цінності, які можуть бути як матеріальними, так духовними.

Протиріччя є реальний процес гармонії та взаємовиключення протилежностей. Порядок і хаос є гармонія і взаємовиключення протилежностей, процесів виникнення і зникнення, зародження і знищення. Хаос і порядок є такі протилежності, гармонія і взаємовиключення яких становить джерело розвитку будь-яких предметів, явищ і процесів, в тому числі й суспільних.

Порядок і хаос у суспільному розвитку позначають стабільність (порядок) і нестабільність (хаос). Насправді, хаосу у суспільному житті значно більше, ніж стабільності. Хаос – це невпорядкованість. І цього ще недостатньо, оскільки термін нестабільність і невпорядкованість позначають незавершений, недостатній, але все ж таки певний порядок.

У суспільному житті, в тому числі і в сучасному українському, хаос є ситуація, від якої люди прагнуть позбутися, як тільки вони сповна скористалися цією ситуацією. Отже, порядок комусь подобається хаотичний, а комусь хаос упорядкований, тобто відповідає чийось інтересам, і відповідно потребам, ідеалам, цілям та цінностям.

Тривалий час поняття порядку асоціювалося з поняттям добра і краси, а поняття хаосу з небезпекою. Але, знов-таки, все залежить від потреб, ідеалів, цілей, цінностей та інтересів певних соціальних суб'єктів. Інколи хаос створюється свідомо, щоб посягти розлад у суспільстві з метою викликати революційну ситуацію, повалити пануючий лад і встановити революційну диктатуру, політичний режим, у відповідності з атрибутивними властивостями того чи іншого класу.

З позицій синергетичного аналізу хаос несе в собі не тільки руйнівну, а й креативну функцію. Становлення і розвиток систем, в тому числі й українського народу як системи зв'язків і відносин між різноманітними субетнічними спільнотами, відбувається і в умовах хаотичних стосунків. В цьому зв'язку варто звернути увагу на творчу функцію хаосу і консервативну, інертну, закоснілу функцію порядку.

Треба також зазначити, що порядок і хаос не обов'язково позначаються як необхідність (порядок) і випадковість (хаос). У цьому відношенні синергетичне осмислення цих понять свідчить про те, що хаос також може стати необхідним, а порядок – випадковим. Тому до джерел розвитку суспільно-історичних предметів, явищ і процесів ми відносимо гармонію і взаємовиключення порядку і хаосу, лінійності та нелінійності тощо.

З позицій лінійного ставлення до всесвітньо-історичного процесу була створена п'ятичленна концепція суспільно-економічних формацій. Їх послідовна зміна розглядалася в якості магістральної лінії прогресу (формації гинуть внаслідок внутрішніх антагонізмів, але з настанням комунізму закон зміни формацій втрачає своє дієство). У передмові до першого видання «Капіталу» К. Маркс писав, що економічні закони діють із залізною необхідністю, а країна, промислово розвинена, показує менш розвиненій країні картину її власного майбутнього. Звідси, випливало, що всі народи проходять в головних рисах, один і той шлях, відрізняючись один від одного лише стадією розвитку. Цей європоцентричний підхід був перенесений на всі країни і на всі народи світу. У радянському суспільстві марксистсько-ленінська формаційна концепція була абсолютизована і догматизована. На жаль історичний матеріалізм (в дусі якого було виховано декілька поколінь радянських людей) надав суспільній свідомості дві важливі особливості. Перша полягала в непорушній впевненості в тому, що об'єктивні закони прокладають собі шлях через випадковість. Друга особливість пов'язана з байдужим ставленням до випадковостей, впливу малих дій (флуктуацій), недооцінка суб'єктивного фактору. Підставою для такого ставлення до подій суспільного розвитку з'явився механістичний детермінізм, який був важливою частиною суспільної свідомості до кінця XIX століття. Саме із нього виникло поняття «об'єктивних законів» розвитку суспільства, подібних до законів природи. З механістичним детермінізмом пов'язане і лінійне мислення, із якого за допомогою діалектики Маркс і Енгельс прагнули «вистрибнути», але в повному об'ємі їм не вдалося подолати механістичну парадигму. У радянському суспільстві живий дух матеріалістичної діалектики поступово вмирав, і діалектика перетворювалася в жорстку систему догм. Марксистське вчення було вкрай примітивізоване Й. Сталіним, який прищеплював думку про безперервний і обмежений прогрес людства, про неуклінно поступальний рух суспільства від формації до формації. Таким чином сформулювався формаційний редуціонізм, тобто зведення суспільства до формаційних характеристик, що вилилось в абсолютизацію загального в історії всіх суспільних зв'язків по лінії базис-надбудова, ігнорування людського начала в історії як єдиного, глобального, монолітно-поступального руху.

Синергетичний підхід до суспільних явищ і процесів надає значної уваги нелінійним законам історії, які фіксують не просто статистичний порядок, а такий, який реалізується через соціальні флуктуації та точки спонтанного вибору, біфуркації. З позицій нелінійного аналізу суспільство

було представлено як складна система, тобто система, якій властиві якісні та незворотні зміни. Синергетика долає механістичний детермінізм та лінійність мислення, надає серйозної уваги нерівномірним станам, нестабільності, процесам руйнації стабільного порядку (переходу від порядку до хаосу та народженню нового порядку). Для осмислення таких періодів у житті суспільства потрібне поглиблене діалектичне та синергетичне мислення, предметом аналізу якого виступають нестійкість, перехрестя шляхів (точок біфуркації), у своєчасному здійсненні дії (флуктації). Йдеться про те, що на хід розвитку подій, явищ і процесів може вплинути незначним зусиллям («ефект метелика») нікчемна особистість.

Елементи (субетнічні) завжди володіють певною самостійною поведінкою. При формулюванні будь-якої проблеми завжди присутні деякі припущення, які відсувають за дужку розгляду певні не суттєві параметри окремих елементів. Однак цей макрорівень самостійності елементів системи існує завжди. Саме рух елементів на несуттєвому рівні не становить особливого інтересу для дослідників. Їх прийнято називати «флуктуаціями». У нашому буденному житті ми також концентруємося на значних інформативних подіях, не звертаючи уваги на малі, не помітні та не значні процеси.

Незначний рівень індивідуальних проявів окремих елементів дозволяє говорити про існування в системі деяких механізмів колективної взаємодії – зворотних зв'язків. Йдеться про зворотні зв'язки між субетнічними компонентами українського народу. Коли колективна взаємодія елементів приводить до того, що ті чи інші рухи пригнічуються, треба говорити про наявність негативних, зворотних зв'язків. Власне кажучи, саме негативні зворотні зв'язки і створюють системи як сталі, консервативні, стабільні об'єднання елементів.

Саме негативні зворотні зв'язки, таким чином створюють – оточуючий нас світ як систему сталих систем. Стабільність і сталість, не є незмінними. У певних зовнішніх умовах характер колективної взаємодії елементів змінюється радикально. Детермінуючу роль починають грати позитивні зворотні зв'язки, які не причиняють (пригнічують), а навпаки – підсилюють індивідуальні рухи складаючих компонентів. Флуктації, малі рухи, незначні раніше процеси виходять на макрорівень. Це означає, окрім іншого, виникнення нової структури, нового прядку, нової організації у вихідній системі.

Висновки. Таким чином, у суспільстві, в якому ми живемо, відбувається перехід від соціалістичної тоталітарно-авторитарної до плюралістично-демократичної орієнтації. Тому ми прагнемо адекватно зрозуміти цей процес, керуючись діалектико-синергетичною методологією. По-друге, діалектико-синергетична методологія викликана самим життям. Суть її полягає в тому, щоб підсилити діалектику синергетичним підходом, а синергетику доповнити діалектикою. По-третє, внаслідок об'єднання зусиль всіх історичних форм філософії, зокрема, моністичної, дуалістичної,

пантеїстичної та плюралістичної, пізнання суспільного розвитку набуває все більш глибокого, всебічного, універсального характеру. Пошук джерел розвитку і саморозвитку суспільних явищ і процесів свідчить, що саме гармонія та взаємовиключення субстанційних та атрибутивних властивостей природи, суспільства і духовності становить джерело розвитку суспільства.

Література

1. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – Т 6. – 619 с.
2. Сугаков В. Й. Основи синергетики. – К.: Обереги, 2001. – 287 с.

REFERENCES:

1. Lenin V. S. Complete works. – Т 6. – 619 s.
2. Sugakov V. Th. Foundations of synergetics. – К.: Amulet, 2001. – 287 s.